

УДК 821.111.09/82-31В. Вулф

СУЧАСНА ПОЛІКРИТИКА РОМАНУ ВІРДЖИНІ ВУЛФ “МІЖ АКТАМИ”

Наталія Любарець

*Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
бульв. Тараса Шевченка 14, Київ, 01601, Україна;
e-mail: nata-lyu@ukr.net*

Проаналізовано критичне прочитання роману Вірджинії Вулф “Між актами” в зарубіжному літературознавстві XXI століття. Ключовими аспектами аналізу встановлено тематичне прочитання історичного дискурсу, декодування назви роману, аналіз образу авторитарної мисткині, пошук домінант жіночого чи чоловічого начала в структурі свідомості персонажів. Конструктивними для інтерпретації інших творів письменниці визначено застосування в поєднанні методологій психоаналізу та феміністичної критики, прочитання антимілітаристського дискурсу та дискурсу насильства.

Ключові слова: полікритика, тематичне прочитання, історичний дискурс, антимілітаристський дискурс, дискурс насильства, образ мисткині.

Один із біографів письменниці Ентоні Куртіс зізнався, що якби йому довелося вибрати лише один роман Вірджинії Вулф, щоб взяти з собою на безлюдний острів, він віддав би перевагу “Між актами” (1941), “майстерна будова якого б повсякчас приносила насолоду, і з кожним перечитуванням роману, впевнений, мені б відкривалися нові розуміння прихованих сторін життя персонажів” [4, с. 218–219]. Цей роман був надрукований посмертно, попри прохання авторки відкликати рукопис з друкарні для його подальшого доопрацювання. Щоправда, у примітці її чоловік і принагідно редактор цього тексту застеріг читачів, що Вулф завершила роботу над рукописом, але не підготувала його до друку, і зауважив, що, на його думку, вона не внесла б у твір значних поправок [див. 9, с. 3]. Літературознавчий інтерес до цього роману має довгу історію, яка дозволяє простежити певні тенденції в його прочитанні. Мета нашої розвідки – аналіз критичного осмислення означеного твору в сучасному зарубіжному літературознавстві.

Одним із найпоширеніших і найбільш обговорюваних у західному літературознавстві 2000–2010-х років залишається тематичний аналіз антимілітаристського дискурсу “Між актами”. Багаторівневість назви дозволяє прочитувати її, найперше, як дію, що розгортається в часи перемир’я “у театрі військових дій” між “актами” Першої та Другої світової війни. Тривожні передвісники в романі останньої, як-то звук вишикування військовим строєм літаків, що пролітають над маєтком Оліверів під час вистави, суголосили особистим переживанням авторки. Дружина єврея, який підтримував Лігу Націй, Вулф, як ніхто інший, усвідомлювала, що саме їхня родина буде знищена однією з перших, якщо катастрофа фашизму, що накрила значну частину континентальної Європи, перетне Ла-Манш.

У серпні 1940 року заміський будинок подружжя Вулф у Родмелі потрапив у зону бомбардування Люфт-ваффе. Щоденник письменниці зберіг опис її відчуттів: “Вони підійшли дуже близько. Ми лежали під деревом. Звук був таким, ніби над нами в повітрі щось пиляли. Ми лежали долілиць, обхопивши руками голови. Леонард сказав не зіплювати зубів. Здавалося, вони пиляли на чомусь закріпленому. Вікна моєї кімнати дрижали від бомб. Вони впадуть? Якщо так, ми вибухнемо разом. <...> Інший [літак] підійшов з Ньюхевена. Дзижчання, звук пилки, гудіння – все довкола нас. Кінь заіржав на болоті. Страшна задуха. Я спитала, чи то був грім. Леонард заперечив. То були кулемети з Рінгмера, з Чарльстонської дороги. Потім повільно звук стихився. <...> Повітряна атака тривала вдалині” [10, с. 311]. Наступного місяця, під час бомбардування Лондона, була пошкоджена стеля в оселі Вулфів. Розбита порцеляна, пошкоджені книги – все потрошено, а від кімнати, в якій Вулф написала стільки книг, лишилася лише одна стіна.

Мусимо зауважити, що авторка не хотіла здаватися смерті. На випадок вторгнення в Англію фашистських військ Леонард розробив план: разом з дружиною вони мали замкнутися в невеликому сараї і спалити себе, для чого був заготовлений бензин. Та навіть за декілька місяців до самогубства Вірджинія писала, що цей план їй не подобається, що вона понад усе хоче жити і бачить перед собою ще добрих 10 років життя [див. там само, с. 326–327]. Загроза, що нависла над існуванням людства, з одного боку, унеможлилювала творчий процес: “жодної аудиторії”, “жодного особистого стимулу”, лише “гуркіт [війни] знадвору” та новини про війну [цит. за 7, с. 28], а з іншого – стимулювала письменницю до критичного перегляду історії людства. Реалізуючи на практиці задекларовані у “Трьох гінеях” (1938) можливості жінки протистояти війні, Вулф сприймала свою працю не лише, як інтелектуальні зусилля, а також і як вияв громадської антивоєнної позиції, особистий внесок у справу миру: “армія – то тіло, а я – мозок. Мислення – моя зброя” [10, с. 285].

Написаний у переломний момент історії роман привертає увагу саме розгортанням історичного дискурсу, який розглядається у “Між актами” на декількох рівнях: по-перше, як поступ цивілізації від праісторії до нового часу, по-друге, як історія Англії, нарешті – як історія англійської драматургії.

До аналізу першого рівня історичного дискурсу звертається М. Вітворт. Він виокремлює образи денних марень місіс Свізін про “ліси рододендронів” на Пікаділі та позиціонує їх поруч з уявленнями Реції (“Місіс Деллоуей”, 1925) про Лондон, яким його бачили римляни, та видіннями Кетрін (“Ніч і день”, 1919) про те, що вона була свідком народження Христа. Дослідник не вичерпує цього ряду згаданими фрагментами, натомість стверджує, що постійне покликання на праісторію у творах Вулф, як і деяких інших митців її часу, не є винятковим [див. 8, с. 111]. М. Вітворт пов’язує цю художню особливість письма із прагненням авторки зафіксувати одночасну присутність у моменті буття “тривалості життєстійкості минулого” [там само]. На його думку, в такий спосіб модерністська свідомість ставить під сумнів прогрес та цивілізаційний поступ, при цьому не перебільшуючи значення минулого як такого.

До образу місіс Свізін і тих самих марень, спричинених любов’ю до читання “Нарисів історії”, звертається також А. Аствацатуров, який розглядає роман із позиції психоаналізу

та феміністичної критики. Стверджуючи, що Вулф реконструює у своїх персонажах витіснену у сферу підсвідомості давню пам'ять, російський дослідник зазначає, що остання є “основою істинного “я”, над яким тяжіють зовнішні патріархальні цінності” [1, с. 7]. Групуючи персонажів за принципом присутності в їхній свідомості домінант жіночого або чоловічого начала, А. Аствацатуров виокремлює в одну групу Люсі Свізін, маленького Джорджа, Ізу Джайлз та Вільяма Доджа як таких, чий вчинки регулюються пам'яттю матриархату. Оскільки родовід місіс Свізін простежується ще до часів Норманського завоювання, вона, на думку дослідника, “персоніфікує підвалини матриархату, історично глибші за патріархальні цінності, носієм яких у романі є Барт Олівер” [там само, с. 9]. Місіс Свізін усвідомлює потребу людини бути дотичною до оточення, пережити момент становлення: “Проте є в нас інше життя, я думаю, я сподіваюся, – пробурмотіла вона. – Ми живемо в інших, містер... Живемо в різних речах” [9, с. 44]. Як праматір і хранителька вічних цінностей, вона здатна змусити людину примиритися з собою, подолати невроз, стати цілісною, що й відбувається з Вільямом Доджем, коли, розмовляючи з літньою пані, він раптом відчув нестримне бажання кинути до неї, впасти на коліна, цілувати руку, промовляючи: “У школі вони тримали відро з брудною водою наді мною, місіс Свізін; коли я подивився вгору, весь світ був брудним, місіс Свізін; так я одружився, але мій син – не мій син, місіс Свізін. Я – недолюдина, місіс Свізін; змійка з роздвоєною свідомістю, яка дрижить у траві, місіс Свізін; як побачив Джайлз; але ви мене зцілили...” [там само, с. 46]. Вільям інтуїтивно відчуває у своїй співрозмовниці втілення божества і поклоняється їй. І якщо на міфологічному рівні тексту Люсі Свізін уособлює богиню родючості, праматір, то в реаліях романного часу – вона залишається типовою англійською старенькою леді. Як справедливо стверджує А. Аствацатуров, патріархальний світ скинув її з п'єдесталу і позбавив сакральною енергії, а її місце згідно з патріархальними уявленнями зайняла нова богиня – “вульгарна і сексуально приваблива місіс Манреза” [1, с. 11]. Вона полонить уяву як Барта, так і Джайлза Оліверів.

Обидва Олівери постають у центрі аналізу другого рівня розгортання історичного дискурсу як імперського, промілітаристського та насильницького. Вулф застерігає читачів, що цивілізація, заснована на патріархальних цінностях, базується на хисткій основі, порушити яку досить легко. І підіймає питання про те, чи існують важелі, які б втримали націю від перетворення на машину, що продукує воїнів. У спогадах Барт Олівер лине до часів величі Англії як колоніальної держави і хоче бачити внука гідним наступником. Дід майструє собі з газети маску з дзьобом і лякає внука, очікуючи войовничої реакції, а натомість викликає дитячі сльози. Барт Олівер не бере до уваги невідповідність моменту для таких розваг, адже тоді малий Джордж пізнає світ, долучається до світу природи, вписує себе в нього, тому сприймає “гру” як руйнацію його особистого світу, персональну катастрофу, прояв агресії. У передмові до роману Дж. Бір виокремлює цілий розділ під назвою “Насильство”, в якому зауважує лейтмотиви насильства та агресії, віднайдені у творі [детальніше див. 2, с. XXI-XXVII]. Барт зім'яв та викинув газету, що слугувала йому матеріалом для маски. Її підняла його невістка Іза і прочитала репортаж про те, як солдат намагався згвалтувати молоду жінку. Стаття, що викликала в героїні співпереживання і відчуття всеприсутності жаху, стала ще одним лейтмотивом загрози війни, яка пробуджує в людині тваринні інстинкти.

Важливим для тлумачення дискурсу насильства як одного з проявів “чоловічої природи” є епізод, у якому Джайлз вбиває змію, що подавилася жабою. Це один із тих моментів, які цікавлять представників різних шкіл літературознавчого аналізу і підлягають полікритичному прочитанню. Для А. Аствацатурова ця сцена символізує загибель богині родючості, служіння якій заміняють культом бога воїна: “Вбивство змії Джайлзом нагадує перемогу бога Аполлона (патріархат) над змієм пітоном, пов’язаним з Геєю-матір’ю, богинею землі (матріархат)” [1, с. 17]. Джайлз символічно повторює вбивство, підкорює втілення жіночності, і отримує внутрішній спокій: “Там, в траві, згорнута в оливково-зелене кільце, лежала змія. Здохла? Ні, вона подавилася жабою, що застрягла в горлі. Змія ніяк не могла проковтнути, жаба ніяк не могла здохнути. Судомо звела ребра, кров струменіла. То були пологи навпаки – мерзенна інверсія. Тож, піднявши ногу, він наступив на них. Все разом хруснуло, стало бридко слизьким. Біла тканина його тенісних черевиків стала липкою від плям крові. Але то був вчинок. Вчинок звільнив його. І з кров’ю на черевиках він попрямував до сараю” [9, с. 61]. Закривавлені черевики викликають захоплення у місіс Манрези (вона навіть називає Джайлза своїм “похмурих героєм”) і осуд у дружини персонажа.

Цей епізод дає змогу також відчитати гомофобний дискурс Джайлза. Майстриня тонкої роботи зі словом, Вулф зізнавалася, що “грала зі словами в цьому творі” [10, с. 290]. Недаремно Вільям Додж, про чію гомосексуальну орієнтацію Джайлз натякав Ізі, у вищенаведеному напіввизнанні місіс Свізін називає себе “змійкою”. Акт нищення змії стає своєрідним виразом Джайлза і засвідчує його нетерпимість. Слово ж “інверсія” (*inversion*), яким Джайлз характеризує змію з жабою в роті, можна тлумачити як “гомосексуалізм”. Жодним чином не прохоплюючись про свої власні сексуальні вподобання в листуванні чи щоденниках (у першому випадку Вулф побоювалася перехоплення та прочитання листів різними державними інституціями, у другому – не бажала травмувати психіку чоловіка, який перечитував її щоденники), Вулф натякає як мінімум на необхідність толерантного ставлення до людей незалежно від їхньої природи.

Дослідниця з Единбурзького університету Дж. Сартор розгортає аналіз сцени зі змією у площині взаємовідносин людини – тварини у природі як віддзеркалення стосунків “свій – чужий” у соціумі. Вона наголошує, що природа водночас надихає і провокує Джайлза: він прагне закріпити своє домінування над нею рішучими діями. “Як псевдо-мисливця, безсилою і мужнього водночас, ця сцена турбує Джайлза природністю боротьби, і він відповідає тим, що нищить її” [6]. Дж. Сартор у цьому епізоді відшукує імпліцитне бачення авторкою неадекватності фашистського менталітету, оскільки принцип домінування “давиться своїми ідеями природного порядку”. Здається неправильним, що змія дохне через свій “природний” хижацький інстинкт. Але, на думку дослідниці, в природі не існує закону верховенства права або ж передбачуваного порядку. Джайлз наступає на “двобій змії і жаби”, тому що він символізує парадоксальний обмін між природними силами. У промілітаристському розумінні персонажа така битва не має “сенсу”. Адже, як скаже інший персонаж роману, не має сенсу й історія, яка розгортається без битв, маючи на увазі п’єсу, яка буде поставлена того дня.

Мілітаристський дискурс входить і в тему розгортання історії англійської драматургії. Зокрема, прояви його знаходять у постаті мисткині міс Ла Троб. Як справедливо

зауважувала Дж. Бріггз, у своїх творах Вулф “шукала голоси тих, кого історія й історики літератури не змогли репрезентувати”, хто залишився на маргінесі упорядкованого її батьком “Національного біографічного словника”, – “жінок, аутсайдерів, темних” [3, с. 27–28]. До них належить і образ міс Ла Троб. Жінка “з темним минулим”, чия репутація заплямована любовним зв’язком з актрисою, написала п’єсу і прагне поставити аматорську виставу. Її стосунки з місцевими жителями, які зголосилися стати акторами, зображуються як конфлікт.

У своєму дослідженні М. Макела підкреслює, що процес творчості місс Ла Троб передано із залученням “вокабуляру битви”. Мисткиню зображено як “командира, що крокує палубою” [9, с. 39]. Своїх акторів режисерка називає “військом” [там само, с. 40] і погрожує їм “стиснутими кулаками” [там само, с. 84], зверхньо віддає їм розпорядження. Вірогідним є припущення дослідника, що в цьому романі Вулф, навряд чи вводить постать мисткині, щоб сконцентруватися на зображенні акту творення (як то було з Лілі Бріско в “До маяка”), а радше акцентує увагу на сприйнятті оточенням і кінцевого витвору мистецтва, й авторитету митця над своїм твором [детальніше див. 4, с. 238]. Письменниця критикує міс Ла Троб як “авторитарного агресора, який намагається нав’язати єдине бачення речей” [там само], що також свідчить про неприйняття авторкою ідеї диктатури одного над іншими.

Звичайно, ми розглянули далеко не всі версії інтерпретації роману “Між актами” сучасним зарубіжним літературознавством. Проте здійснений огляд дозволяє стверджувати, що за останнє десятиліття цей роман не полишив увагу дослідників, які зверталися до нього переважно з позицій, що поєднували в собі елементи феміністичної критики та психоаналізу, неісторичного прочитання мілітаристського дискурсу роману з вписуванням у нього образу мисткині, пошуку в ньому дискурсу насильства. Це свідчить про постійну ревізію творчого доробку Вулф та дозволяє стверджувати, що сучасне літературознавство вдало застосовує поєднання методів критичного осмислення творів класичного модернізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Аствацатуров А.* / Андрей Аствацатуров // Вулф В. Между актов. – СПб. : Азбука-классика, 2004. – С. 5–28.
2. *Beer G.* Introduction / Gillian Beer // Woolf V. Between the Acts. – L. : Penguin Books, 1992. – P. IX–XXXV.
3. *Briggs J.* Reading Virginia Woolf / Julia Briggs. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 236 p.
4. *Curtis A.* Virginia Woolf / Anthony Curtis. – L. : Haus Publishing Ltd, 2006. – 252 p.
5. *Makela M.* Virginia Woolf, the artist and the limits of Signification / Miko Makela // Innervate. Leading Undergraduate Work in English Studies. – Vol. 3 (2010–2011). – P. 235–242.
6. *Sartor G.* Transformative Impetus: A Look at Virginia Woolf’s Between the Acts [Електронний ресурс] / Genevieve Sartor // FORUM: University of Edinburgh Postgraduate Journal of Culture and the Arts. / Ed. by Laura Chapot & Lizzie Stewart. – Iss. 16. – Spring 2013. – Режим доступу : <http://www.forumjournal.org/site/issue/16/genevieve-sartor>.
7. *Whitworth M.* Virginia Woolf / Michael Whitworth. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – 270 p.
8. *Whitworth M.* Virginia Woolf, modernism and modernity / Michael Whitworth. // The Cambridge

- Companion to Virginia Woolf. / Ed. by Susan Sellers. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – P. 107–123.
9. *Woolf V. Between the Acts* : [novel] / Virginia Woolf. – L. : Penguin Books, 2000. – 150 p. – (Primary Source).
10. *Woolf V. The Diary of Virginia Woolf*: in V vols. / Virginia Woolf / [ed. by A.O. Bell]. – L. : The Hogarth Press, 1977. – 1984. – Vol. V. – 1984. – 402 p.

*Стаття надійшла до редколегії 17.10.2013
Прийнята до друку 10.01.2014*

СОВРЕМЕННАЯ ПОЛИКРИТИКА РОМАНА ВИРДЖИНИИ ВУЛФ “МЕЖДУ АКТАМИ”

Наталія Любарець

*Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
бульв. Тараса Шевченка 14, Київ, 01601, Україна;
e-mail: nata-lyu@ukr.net*

Проаналізовано критическе прочтєнє романа Вирджинии Вулф “Между актами” в зарубєжном лїтературоведєннї ХХІ века. Ключевыми аспектами илсследования устанавлено тематическое прочтєнє исторического дискурса, декодирование названия романа, анализ образа авторитарной художницы, поиск доминант женского или мужского начала в структуре сознания персонажей. Конструктивным для интерпретации других произведений писательницы устанавлено применение объединенных методологий психоанализа и феминистической критики, прочтєнє антимилитаристского дискурса и дискурса насилия.

Ключевые слова: поликритика, тематическое прочтєнє, исторический дискурс, антимилитаристский дискурс, дискурс насилия, образ художницы.

MODERN POLYCRITICAL READING OF THE NOVEL “BETWEEN THE ACTS” BY VIRGINIA WOOLF

Nataliia Liubarets

*Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv,
14 Taras Shevchenko Blvd., Kyiv, 01601, Ukraine;
e-mail: nata-lyu@ukr.net*

The article analyses the critical readings of the novel *Between the Acts* by Virginia Woolf, which were conducted in English and Russian literary studies in the 21st century. The following key aspects of the research are defined: thematic reading of the historical discourse, deciphering of the novel’s title, analysis of the image of authoritative artist, search of the female or male dominating principle in the structure of characters consciousness. Combination of psychoanalytical and feminist reading as well as reading of antimilitary discourse and discourses of violence are stated as constructive for the further analysis of the other works by Woolf.

Keywords: polycritical reading, thematic reading, historical discourse, antimilitary discourse, discourses of violence, image of artist.